

Osmanlı'da Eyalet Askerlerinin Kale Tamirinde İstihdamı: Vidin Kalesi Örneği (1719-1723)*

*The Employment of Provincial Soldiers in Fortress Repair
in the Ottoman Empire: The Example of Vidin Fortress*

BEKİR GÖKPINAR**

öz

Osmanlı askerî teşkilatı içinde önemli yere sahip olan eyalet askerlerinin en kalabalık sınıfı tımarlı sipahilerdi. Devlete ait topraklar tımarlı sipahiye tevcih edilir, sipahi vergisini toplar ve karşılığında savaş için tam teçhizatlı atlı asker beslerdi, böylelikle merkezî hazineye yük olmadan büyük miktarda asker savaşa hazır olurdu. XVI. yüzyıl sonuna kadar imparatorluğun yeni fetihlerle genişlemesine paralel tımar askerinin mevcudu sürekli artmıştı. Ancak bu yüzyıl sonlarından itibaren fetihlerin yavaşlaması, askerî alanda yaşanan dönüşümler ve kurumların bozulmaya başlaması tımarlı süvari teşkilatını da etkilemiştir. XVII. yüzyıl ortalarından itibaren tımarlı sipahiler siper kazma, yol ve köprü yapımı, kale inşası ve tamiri, tabya yapımı, sipere girme, toprak taşıma ve hendek temizleme gibi geri hizmet işlerinde istihdam edilmeye başlanmıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nun Karlofça Antlaşması (1699) ile başlayan Orta Avrupa'dan geri çekilme süreci Pasarofça Antlaşması (1718) ile devam etmiş, söz konusu antlaşma ile Tuna ötesindeki topraklar kaybedildiği gibi Belgrad dahi Habsburgların eline geçmişti. Osmanlı için Balkanlar'da yeni serhat artık Niş ve Vidin olmuştu. İşte Osmanlılar, Habsburglara karşı sınır hattında yer alan bu kaleleri yeniden tahkim etmişti. 1719-1723 yıllarında yapılan bu tahkimat sürecinde Rumeli ve Anadolu'dan çok sayıda eyalet askeri istihdam edilmişti. Çalışmamızda Vidin Kalesi'nde bu tarih aralığında yapılan inşaat ve tamir işlerinde eyalet askerinin rolü ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı, Habsburg, Vidin Kalesi, eyalet askeri, tamirat.

* Makale geliş tarihi: 30 Ağustos 2024, kabul tarihi: 9 Ekim 2024, araştırma makalesi. Bu çalışma Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje Numarası: BAP-22-1004-001

** Doç. Dr., Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, bgokpinar@gmail.com, ORCID

ABSTRACT

The most populous class of provincial soldiers, which had an important place in the Ottoman military organisation, were the sipahi cavalry with fiefs (timars), known also as timariots. The lands belonging to the state were assigned to the timariots, the timariot collected the tax and in return fed fully equipped mounted soldiers for warfare, thus a large number of soldiers were ready for war without burdening the central treasury. Until the end of the XVI century, in parallel with the expansion of the empire through new conquests, the number of fief soldiers increased continuously. However, as of the end of this century, the slowdown in conquests, the transformations in the military field and the deterioration of institutions also affected the organisation of the fief cavalry. From the mid-XVII century onwards, timariots began to be employed in back service jobs such as trench digging, road and bridge construction, castle construction and repair, bastion construction, entering trenches, carrying soil and clearing ditches. The withdrawal process of the Ottoman Empire from Central Europe, which started with the Treaty of Karlowitz (1699), continued with the Treaty of Passarowitz (1718), and with the said treaty, the lands beyond the Danube were lost and even Belgrade fell into the hands of the Habsburgs. The new frontier for the Ottomans in the Balkans was now Niš and Vidin. The Ottomans had fortified these fortresses on the border line against the Habsburgs. During these fortifications between 1719-1723, a large number of provincial soldiers from Rumelia and Anatolia were employed. In this study, the role of the provincial troops in the construction and repair works carried out in Vidin Castle during this period will be discussed.

Keywords: Ottoman, Habsburg, Vidin fortress, provincial military, repairs.

Giriş

OSMANLI İmparatorluğu'nun Orta Avrupa içlerine doğru fetihler yoluyla ilerlemesi Karlofça Antlaşması ile son bulmuştu. Her ne kadar Karlofça'da kaybedilen toprakları geri almak için XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Prut ve Mora gibi başarılı seferler gerçekleştirilmiş ise de Habsburglar'la yapılan savaşlar (1716-1718) sonucunda Osmanlı, yeni kayıplarla Pasarofça Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştı. Bundan sonra devlet için yeni sınırlarını korumak adına savunma hatlarının güçlendirilmesi temel strateji hâline gelmişti. Özellikle tehdit riskinin yüksek olduğu Kafkasya'dan başlayarak Karadeniz kıyılarından Tuna Nehri'ne, Bosna serhat boylarından Adriyatik sahillerine kadar çok geniş bir coğrafyada mevcut kalelerin tahkimatı yoluna gidilmişti. Bu minvalde Açu, Yenikale, Temrek, Kızıldaş, Kerç, Özi, Bender, Hotin, Vidin, Niş ve çok sayıda Bosna kalesi büyük masraflar yapılarak tamir edilirken, mühimmat ve asker sayısının da arttırıldığı dikkat çekmektedir. Yine bir başka husus kalelerin yapımı kadar savunma amacıyla -geçmiş nispetle- sayısı ciddi bir şekilde arttırılan muhafız askerin iaşesi, mühimmat takviyesi, bakım ve onarım maliyetleri devlet bütçesinde önemli bir kalem teşkil eder.

Osmanlı İmparatorluğu, Pasarofça Antlaşması ile Orta Avrupa'nın kilidi adettiği Belgrad'ı kaybetmiş ve Balkanlar'da yeni sınır hattı olarak Niş ve Vidin ön plana çıkmıştı. Bu yeni statü neticesinde burada bulunan mevcut kaleleri tamir ettirmiş ve ihtiyaçlar çerçevesinde yeni ilaveler yaptırmıştı. Osmanlı yeni savunma

hatları üzerinde mevcut kaleler zincirinin bir halkasını teşkil eden Vidin Kalesi 1719-1723 yıllarında baştan sona yenilenmiş ve Tuna Nehri üzerindeki her türlü seyr ü sefaının yanında Eflak taraflarının da emniyet ve asayişini temin görevini ifa etmeye başlamıştı. Söz konusu yıllarda kalede yapılan tamirat ve inşaat için devletin harcadığı masraf kadar istihdam ettiği insan gücü de çok önemliydi. Kalede hizmet eden ustaların çoğunluğu Arnavutluk, Ege adaları ve İstanbul gibi uzak yerlerden temin edilmişti. Diğer taraftan nakliye işi için Tuna donanması, hendek kazma ve toprak nakli için ise savaş gücünden çok artık geri hizmet kıtaları hâline dönüşen Anadolu ve Rumeli'den çok sayıda eyalet askerinden istifade edilmişti.

Bu çalışmada Pasarofça Antlaşması ile Osmanlı'nın yeni serhaddi hâline gelen Vidin Kalesi'nin 1719-1723 yılları arasında tamir ve inşaatı sırasında görev alan eyalet askerinin rolü ele alınacaktır. Özellikle eyalet askerinin kale tamirinde görevlendirilmesi, bu vazifeleri sırasında ortaya çıkan problemler ve ihmalleri durumunda karşılaştıkları cezalar, incelenen belgeler çerçevesinde değerlendirilecektir. Yine bazı yıllar göreve gitmeyerek buldukları eyaletin bütün askerinin bedel ödediği vakidir. Zira XVI. yüzyıl sonundan itibaren devletin nakit paraya olan ihtiyacından dolayı bazı hizmetleri bizzat ifa etme yerine bedelinin ödenmesi uygulaması da iyice yaygınlaşmıştı. Bu durum Vidin Kalesi tamirâtı sırasında da açıkça görülmektedir. Nitekim bu kalenin inşaatına görevli eyalet askerinden devlet bedelini alarak yakın civardan ücretle amele temini yoluna gitmişti. Bütün bunlar için Osmanlı Arşivinde bulunan defter ve belgeler birincil kaynak olarak kullanılacak, konunun daha da anlaşılır hâle gelmesi için döneme ait kroniklerden, araştırma ve inceleme eserlerinden istifade edilecektir.

Eyalet Askerleri (Tımarlı Sipahiler)

Öncelikle timar ve timarlı sipahilerin kökeni, Osmanlı'da ortaya çıkışı, gelişimi ve askerî bir güç olarak rolü ve nihayet zaman içindeki değişim ve dönüşümünden kısaca bahsetmek uygun olacaktır. Türkçe'de dirlik ile eş anlamlı olarak kullanılan timar kelimesi "*bakım, ilgi*" anlamına karşılık gelir. Terim olarak ise Osmanlı'nın merkez vilayetlerinde bir süvari birliğini ve askerî-ıdarî sistemi desteklemek için yapılmış ve miras yoluyla intikal etmeyen bir tahsisatı ifade eder. Böylelikle tanımı verilen timar sistemi askerî-ıdarî teşkilatlanmanın yanında mirî arazi sisteminin işleyişinde, köylü-çiftçi sınıflarının statüleri ve bunların ödeyecekleri verginin tayininde ve en genel anlamda imparatorluğun klasik çağında ziraî ekonominin yönetiminde esas belirleyici faktördü.¹ Başka bir ifade ile timar; Osmanlı İmparatorluğu'nda geçimlerini veya hizmetlerine ait masrafları karşılamak üzere bir kısım asker ve memurlara belirli bölgelerden kendi nâm ve hesaplarına tahsil yetkisi ile birlikte tahsis edilmiş olan vergi kaynakları ve özellikle yıllık geliri 20.000 akçeye kadar olan askerî dirliklerdir.²

¹ Halil İnalçık, "Tımar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2012, XLI, s. 168.

² Ömer Lütfi Barkan, "Tımar", *İslam Ansiklopedisi (MEB)*, 1979, XII/1, 2.bs., s. 286.

Osmanlı'nın devletleşme sürecinde bulunduğu coğrafyadaki devletlerden bazı müesseseleri miras aldığı, kendine uygun şekilde teşekkül ettirdiği ve geliştirdiği bilinmektedir. İşte bu müesseselerden biri timar sistemi olup, Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda esaslı değişime uğramış, onların vârisi olan Türk devletlerinde olduğu gibi Anadolu Selçuklularında da geliştirilerek uygulaması sürdürülmüştür. Osmanlı'da toprak sistemi teşekkül ettirilirken uzun süredir kullanılan mevcut ikta sisteminin emsal alındığı genel kabul gören bir durumdur. İkta sisteminde toprağın mülkiyeti değil yalnız gelirini toplama hakkı devredilirken vergileri öşür olarak ödenirdi. Sistemin teşekkülünde Vezir Nizamülmülk'ün (ö. 1092) önemli rolü olup, böylelikle yakın coğrafyada kurulan müslüman Türk devletlerinde var olan toprağa bağlı ordu sisteminin kurulmasına zemin hazırlamıştı. Osmanlılar da kurulduğu coğrafyada daha önce mevcut Selçuklu iktası ve Bizans *pronoias*ından da bazı unsurları alarak kendine özgü timar sistemini geliştirmişti.³

İkta sisteminin devamı mahiyetinde olan timar sistemi, Osmanlı'da ilk defa I. Murad (1362-1389) zamanında teşkilatlandırılmıştı. Timar sistemi bir taraftan toprağın işlenmesini sağlarken diğer taraftan devletin atlı asker (süvari) ihtiyacını temin ederdi. Osmanlı eyalet kuvvetlerinin de en kalabalık sınıfını işte bu timarlı sipahi denilen topraklı süvariler oluşturuyordu. Devlete ait toprakları tasarruf eden ve kendilerine “*sahib-i arz*” denilen timar sahipleri, tasarruf ettikleri toprağın yıllık gelirine göre iâşe, silah ve at gibi her türlü ihtiyaçları kendilerine ait olmak üzere “*cebelü*” denilen atlı asker yetiştirmek zorunda idi. Yani devlet reaya denilen köylülerden her sene alacağı öşür ve vergileri bizzat kendisi tahsil etmeyerek onu askerî hizmete karşılık timarlı sipahiye tahsis etmişti. Timarlı sipahilerin yıllık gelirleri 1.000-19.999 akçe arasındaydı. Timarlı sipahiler yıllık gelirinin her 3.000 akçesi için bir *cebelü* yetiştirirdi. Yıllık geliri 20.000-99.999 akçe arasında olan dirliğe de zeamet denilirdi ki zeamet sahiplerinin de bunun her 5.000 akçesi için bir *cebelü* beslemek mükellefiyeti vardı. Devlete asker yetiştirmekle mükellef olan dirlik sahipleri bu hizmetlerinin karşılığı vergilerden muaf olurlardı. Özürsüz sefere katılmayan sipahinin dirliği elinden alınır ve savaşlarda yararlılık gösterenlerin dirliklerine ise zam (terakki) yapılırdı. Her sancağın timarlı sipahileri bölüklere ayrılırdı. Her bölüğün başında alaybeyi, subaşı, çeribaşı, bayraktar ve çavuş denilen zabitleri mevcuttu.⁴

Osmanlı timar sistemi aynı zamanda imparatorluğun eyalet sisteminin temelidir. Osmanlı İmparatorluğu, dünya siyasetine yön veren bir devlet olarak büyük ordularla savaşmak zorunda olduğu için kaynaklarının tamamını mükemmel ve azami bir verimle kullanılabilir şekilde teşkilatlandırmıştı. XIV. yüzyıl sonlarına

3 M. Fuad Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, (İstanbul: Ötügen Yayınları, 1981), s. 126-130; Leyla Aksu Kılıç, *Tarihi Süreç İçinde Timar Sistemi: Ordu Yöresi (1455-1839)*, (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s. 18-21; Fatma Acun, “Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Timar Sistemi ve Uygulaması”, *Türkler*, 9, ed. Hasan Celal Güzel vd., (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), s. 899-890.

4 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988), s. 516-517; Abdülkadir Özcan, “Osmanlı Devleti'nin Askerî Yapısı”, *Genel Türk Tarihi*, 6, ed. Hasan Celal Güzel-Ali Birinci, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), s. 261.

kadar Anadolu, Rumeli ve Rum eyaleti mevcut iken XV. ve XVI. yüzyılda devletin genişlemesine paralel olarak eyalet sayısı hızlı bir şekilde arttırılmıştı.⁵ İmparatorluğun teşkilatlanmasını tamamladığı XVII. yüzyıl ortalarında 34 eyalet olup bunun 25'i hasla ve 9'u salyaneli sistem ile yönetiliyordu. Yani 25 eyalette timar sistemi uygulanmakta ve toprağı işleme karşılığında savaşlar için atlı asker yetiştiriliyordu.⁶ Osmanlı İmparatorluğu'nda teşekkül ettirilen timar sisteminin en büyük özelliğı, merkezi bütçeden masraf yapmadan bazen sayıları yüz binlere ulaşan bir askerî gücü daima hazır bulundurma imkânının mevcudiyetidir. Osmanlı'da timar sisteminin uygulandığı eyaletlerde timarlı sipahilerin sayısının Kanuni Sultan Süleyman'ın (1520-1566) saltanatının ilk yıllarından IV. Murad (1623-1640) dönemine kadar 50.000-80.000 civarında olduğu tahmin ve hesap edilmektedir.⁷

Osmanlı fetihlerinde ve genişlemesinde uzun müddet mühim rolü olan timarlı sipahi askerleri XVI. asır sonlarına kadar devamlı inkişaf hâlinde olmuştu. Osmanlı ülkesinde görülen genel bir refah ve nüfus artışının bir sonucu olarak vergi gelirlerinin mütemadiyen arttığı bölgelerde yeni timarlar ihdas edildiğı gibi fetihlerle ilhak edilen toprakların da timar sistemine dahil edilmesi timarlı sipahi ordusunun teşkilat ve kadrolarının devamlı şekilde gelişmesine sebep olmuştu. XVI. asır sonlarına kadar fasılalarla yapılan arazi tahrirleri sistemin sıhhatli bir şekilde sürdürülmesi açısından önemli rol oynamıştı.⁸

XVI. yüzyıl ortalarından itibaren dünyadaki ekonomik ve askerî değişimler yavaş yavaş Osmanlı İmparatorluğu'nu da etkilemeye başlamıştı. Buna ilave olarak yüzyıl sonlarına doğru doğu ve batıda yapılan uzun seferler devletin malî, askerî ve sosyal düzenini derinden etkilediğı bilinen bir durumdur. Bu arada aynı tarihlerde başlayan kıtlıklar, isyanlar ve yönetimdeki suistimaller devlet yönetiminde büyük aksaklıklara ve sistemin temelden sarsılmasına yol açmıştı. Osmanlı toprak sistemi de bunlardan nasibini almış, reaya çiftliklerini terk etmiş, şehirlere doğru göç artmış, sancakbeyi ve beylerbeyilerin kapılarında kalabalık sınıflar oluşurken, timar toprakları da paşaların, beylerin ve ileri gelenlerin eline geçmeye başlamıştı.⁹ Böylelikle Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan itibaren XVI. asır sonlarına kadar hem üretimde hem de savaşlarda etkin rol alan timarlı sipahi sınıfının bozulduğu, eski etkinliğini ve işlevini kaybetmeye başladığı kabul edilir. Konuyla ilgili XVII. yüzyılda yazılan eserlerin çoğunun genel kanaati timar sisteminin kanun ve kuralların ihlal edilmesi sonucu sipahi askerlerinin de görevlerini yapamaz hâle geldiğı yönündedir. Timarlı sipahilerin oğulları yerine ocaktan olmayan kimselere verilmesi, yüksek rütbeli memurlar ve saraya yakın kimselere timar beratı verilmesi vb. sebeplerle sistem aslî görevinden uzaklaşmıştı. Hatta timarlı sipahilerin

⁵ Halil İnalcık, "Osmanlı Timar Rejimi ve Sipahi Ordusu", *Türk Kültürü*, 118 (Ağustos 1972), s. 144-145.

⁶ *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi*, haz. Midhat Sertoğlu, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1992), s. 6-7.

⁷ Rhoads Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş (1500-1700)*, çev. M. Tanju Akad, (İstanbul: Homer Kitabevi, 2007), s. 59-66.

⁸ Barkan, "Timar", s. 289; Özcan, "Osmanlı Devleti'nin Askerî Yapısı", *Genel Türk Tarihi*, VI, s. 260-261.

⁹ Mustafa Akdağ, "Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, IV/6-7(1966), s. 201-206.

bedelini ödeyerek sefere gitmemeye başlaması sistemin kuruluş amacından uzaklaştığını gösteren bir başka olgudur.¹⁰ XVII. yüzyıldan itibaren tımarlı sipahilerin yukarıda sayılan birçok sebepten ötürü her türlü cezayı göze alarak yoklamalarda mevcut olmaması, seferlerden kaçması veya katılmaması ve gidenlerin yollarda eğlenerek zamanında savaş alanında bulunmaması sık görülen durumlarıdır.¹¹

Devlet her şeye rağmen XVII. yüzyılda yoklamalar yoluyla bozulan düzeni yeniden tesis etmeye çalışıyordu. Bu yoklamalardan biri IV. Murad (1623-1640) döneminde Anadolu ve Rumeli'de teftişler yoluyla yapılmış ve tımar kanunlarının noksansız uygulanması hususunda talimatnameler gönderilmişti. Böylelikle tımar sahiplerinin tımarlarının olduğu yerde ikamet etmesi, bozulmuş tımarların ise başkasına verilmesi istenmişti. Yoklamada yerinde ikamet etmeyenlerin tespiti hâlinde tımarlarının elinden alınması emri de verilmişti. Yine bozulmuş tımar hususu da önemlidir ki paşmaklık, arpalık olanlar, saray mensupları ve emeklilerine verilenler veya geliri merkezi devlet hazinesine gelir kaydedilmek üzere hassa dönüştürülenler tekrar ayrıştırılarak bulunduğu yerde ikamet ve sefere katılmak şartıyla ulufeliden talip olanlara, yarar ve savaşmaya gücü olan kimselere verilmesi tembih edilmişti. Keza nizalı tımarların sahiplerinin de dinlenerek gerekli kararların verilmesi emredilmişti.¹² Bütün bu gayretlere rağmen artık tımar sisteminin eski şekline döndürülmesinin mümkün olmadığı XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yapılan savaşlarda görülmektedir. Belgelerde sefere katılan askerî sınıfların sayılarının her zaman net bir şekilde tespiti mümkün olmamakla birlikte dönemin bazı eserlerinde yer alan kayıtlar bize bazı ipuçları sunmaktadır. Gerçi öteden beri seferlerde Anadolu ve Rumeli'deki eyaletlerde mevcut bütün tımar ve zeamet askerinin savaşa katılması için fermanlar gönderilirdi. Ancak çok sayıda eyalet askerinin varlığı bilinmekle birlikte gerçekte katılım durumu nedir? Bununla ilgili kesin bir sayı vermek mümkün olmamaktadır. Nitekim 1663-64 Uyvar Seferi'ne 5.000 civarında tımarlı sipahi katıldığı zikredilmektedir.¹³ Yine yüzyılın sonlarına doğru yapılan 1695 yılı Avusturya seferine 11.000 tımarlı sipahi katılmıştı.¹⁴

Seferlerde tımarlı sipahi sayısının azalmasının nedenlerinden biri, zaman içinde bunların sefer maliyetlerinin hayli artması ve sefere gitmek yerine bedel ödemelerinin devlet için tercih edilen bir durum hâline gelmesidir.¹⁵ Nitekim XVII. yüzyıl ortalarından itibaren tımarlı sipahilerin ellerindeki tımar gelirlerinin yarısı

¹⁰ Gülgün Üçel-Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözüyle Osmanlı Ordusu (1530-1699)*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), s. 250-254.

¹¹ Yücel Özkaya, "XVIII. Yüzyılın Sonlarında Tımar ve Zeametlerin Düzeni Konusunda Alınan Tedbirler ve Sonuçları", *Tarih Dergisi*, 32(1979), s. 219-254.

¹² Mehmet Doğan, "IV. Murad Zamanında Tımar Sisteminde Reform ve İhya Çabaları", *Mavi Atlas*, 9(2021), s. 205-206.

¹³ Kadir Purde, *Uyvar Seferinin Lojistiği: İaşe, İkmal ve Finans(1663-64)*, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023, s. 276.

¹⁴ Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretname*, s. 129.

¹⁵ Tımar sisteminin süreç içinde dönüşümü ile ilgili yapılan yeni bir doktora tezinde karşılaştırmalı analiz yapılmış ve sonuçlar değerlendirilmiştir. Bk. Bünyamin Pınar, *Askerî Dönüşüm Çağında Osmanlı Tımar Sistemi (1645-1739)*, (Doktora Tezi), İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2024, s. 257-276.

“*bedel-i timar*” veya “*cebelü bedeliyyesi*” adıyla vergi olarak alınmaya başlanmıştı.¹⁶ Bunun sonucunda zamanla önemi ve sefere katılanların sayısının azalmaya başlaması ile birlikte timarlı sipahiler XVII. yüzyıl ortalarından itibaren geri hizmetlerde kullanılmışlardır.¹⁷ Bu tarihlerden itibaren timarlı sipahilerin daha çok metris kazmak, tabya yapmak, kale tamir etmek, muharebe zamanlarında siperler için sepet örmek, toprak taşımak, hendek temizlemek, gerektiğinde sipere girmek ve köprü yapmak gibi devlet işlerinde istihdam olunduıkları görülmektedir.¹⁸

1.8. Vidin Kalesi'nin İnşaat ve Tamirinde Eyalet Askerlerinin İstihdamı

Vidin Kalesi'nin yeniden inşaatı ve tamirâtı ile ilgili ilk ferman 11 Mart 1719 (19 R.1131) tarihinde gönderilmişti. Söz konusu fermanda kalenin geçen sene topraktan dolma ahşaptan yapıldığı, kale hendeği ve duvarlarının kargir olarak sağlam bir şekilde yeniden yapılması, ahşap olarak yapılan bazı yerlerinin de yeniden kontrol edilmesi ve mimarlar tarafından ölçümlerin yapılması ve keşfin çıkarılması istenmişti. Bu emir üzerine çıkarılan keşif defterine göre kale, hendek duvarı vesair onarımlar için toplam 695.761 zira (542.693,5 m²) inşaat ve tamirat miktarı olduğu hesaplanmış ve bunun 704.166,5 kuruş maliyeti olacağı tespit edilmişti. Kalenin inşaatında amele, mühimmat, araba, gemi tedarik ve istihdamı yanında hafriyat işleri de yapılacak olup, yılda 120 gün çalışılarak tamiratın üç yılda tamamlanması öngörülmüştü. İnşaatta istihdam edilmek üzere neccar, taş kırıcı, kireç yakıcı, rençber ve diğer amele sınıfları sayılırken ayrıca eyalet askeri ve görevleri de zikredilmişti. Bu fermanda züama (büyük timar ya da zeamet sahipleri) ve timar erbabının öteden beri kale tamir işlerinde bedenen yardım ederek hendek kazma ve toprak nakli işlerini yapageldikleri hatırlatılmıştı. Bu durum “*bu makûle binâda sancak askeri dahi bedenen i'ânet ideğelüp ancak anlar hendek hafrı ve toprak nakli misillü hizmette istihdâm olunagelmeleriyle...*” ifadesinden anlaşılmaktadır.¹⁹

Buradan hareketle timarlı sipahilerin XVI. yüzyıl sonlarından itibaren eski rolünü kaybederek mütemadiyen geri hizmet kıtaları şekline dönüşmeleri belgelerle sabittir. Bunu çok sayıda örnekle teyit etmek mümkündür. Örneğin IV. Murad döneminde Rakka eyaletinde mevcut züama ve timar erbabının tamamı Anadolu Valisi Mehmed Paşa'nın maiyyetinde Ahıska Kalesi'nin muhafaza ve tamiri için görevlendirilmişti.²⁰ Yine bunun benzeri bir örneği de 1663-64 Uyvar Seferi'nde görmek mümkündür. Bu seferde timarlı sipahilere savaşa katılmaları için ferman gönderilmiş ve katılım oldukça düşük olmuştu. Sefere katılan timarlı sipahiler ise top, tophane, zahire nakli, metris yapımı, köprü tamiri, kale savunması ve

¹⁶ Özcan, “Osmanlı Devleti'nin Askerî Yapısı”, s. 115.

¹⁷ Abdülkadir Özcan, “Osmanlı Askerî Teşkilatı”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, C.I, (İstanbul: IRCICA, 1994), s. 352.

¹⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, V, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988), s. 623; Özkaya, “XVIII. Yüzyılın Sonlarında Timar ve Zeametlerin Düzeni...”, s. 220-221.

¹⁹ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, (BOA), Maliyeden Müdevver Defterler (MAD. d), 5340/12-13.

²⁰ Hülya Yüksel, *86 Numaralı Mühimme Defteri (Transkripsiyon-Özet ve Değerlendirme)*, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 112-113.

toprak sürmede istihdam edilmişlerdi.²¹ 1668-69 yıllarında Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın (ö. 1676) Girit kuşatması sırasında timarlı sipahiler metrislerde toprak sürme görevini ifa etmişlerdi.²² XVIII. yüzyıl başında Diyab Nehri'ne set çekilmesi için Anadolu'daki züama ve timar erbabı görevlendirilmişti.²³ Konuyla ilgili son bir örneğimiz ise Karlofça Antlaşması'ndan sonra serhat kalelerinin tahkimi çerçevesinde 1702 yılında Niş Kalesi'nin Belgrad Kalesi gibi sağlam bir şekilde yapılması hususunda karşımıza çıkmaktadır. Bu sırada Rumeli'de birçok sancakta olduğu gibi Köstendil sancağı züama ve timar erbabı da Niş Kalesi'nin hendeklerinin kazılması ve temizlenmesi, tabya ve istihkamların düzenlenmesi işinde istihdam edilmişti.²⁴ Vidin sancağında mevcut züama ve timar erbabı Varad Kalesi muhafazasına tayin edilmiş ancak ekserisi firar ettiğinden bu defa Niğbolu ve Vidin züama ve timar erbabı Varad Kalesi muhafazasına gönderilmişti.²⁵ Bütün bu örneklere paralel olarak 1719 yılında da Vidin Kalesi tamirinde züama ve timar erbabının “*hendek hafri ve toprak nakline zü'amâ ve erbâb-ı timâr me'mûr olmak hasebiyle...*”²⁶ şeklinde yer alan ifadede görüldüğü gibi hendek kazma ve toprak nakli işiyle memur oldukları açıkça beyan edilmişti

İşte yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere öteden beri kale tamirlerinde toprak taşıma ve hendek kazma işlerinde istihdam edilen Anadolu ve Rumeli sancaklarında mevcut züama ve timar erbabı bu defa Vidin Kalesi'nde görevlendirilmişlerdi. Bu hususta ilk ferman kalenin keşfinin yapıldığı sıralarda Rumeli sağ ve sol kolunda bulunan alaybeyleri, çeribaşları vesair zabıtana gönderilmiş, Niş ve Vidin kalelerinde tamire başlanacağından sancaklarda bulunan timar erbabının bir an önce görev yerlerine gitmeleri hususunu ihtiva ediyordu. Söz konusu fermana göre sağ kolda bulunan Selanik, İlbasan, Yanya sancaklarının alaybeyleri züama ve timar erbabı ile birlikte Niş Kalesi'nde, buna mukabil sağ ve sol kolda bulunan Köstendil, Tırhala, Ohri, İskenderiye, Üsküp, Vulçitrın, Dukakin, Prizren, Silistre, Çirmen, Niğbolu, Vize ve Kırkilise alaybeylerinin timar erbabı ise Vidin Kalesi'nin tamir ve inşaatında görevlendirilmişti. Burada dikkat çeken bir husus Niş Kalesi için üç sancağın züama ve timar erbabı görevlendirilirken; Vidin Kalesi'ne ise 13 sancağın züama ve timar erbabının sevk edilmesiydi. Bu durum Vidin Kalesi'nde yapılacak inşaatın hacminin Niş Kalesi'ne nispetle hayli büyük olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Fermana sayılan sancaklarda mevcut askerlerden hiç birinin mahallerinde kalmamak üzere ruz-ı Hızır'dan (6 Mayıs) önce Vidin'de olmaları ve kale muhafızı Mustafa Paşa'nın uygun göreceği işlerde istihdam

²¹ Purde, *Uyvar Seferinin Lojistiği*, s. 276.

²² Veysel Göger, “Taş Yasdanup Toprak Döşenenler: Kandiye Kuşatması Örneğinde Osmanlı Askerlerinin Metristeki Mücadele ve Yaşamı(1667-1669)”, *Osmanlı Araştırmaları*, 52(2018), s. 57.

²³ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Bâb-ı Âsafî Divân-ı Hümayûn Sicillâtı Mühimme Defterleri (BOA, A.DVNS. MHM.d.), III/ 619.

²⁴ BOA, A.DVNS. MHM. d, II2/148.

²⁵ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Ali Emiri Mehmed IV (BOA, AE. SMMD. IV), 62/7267.

²⁶ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Maliyeden Müdevver Defterler (BOA, MAD. d), 5340/12-13; Râşid Mehmed Efendi, *Târîh-i Râşid*,(1115-1134/1703-1722), II, haz. Abdülkadir Özcan vd. (İstanbul: Klasik Yayınları, 2013), s. 1154.

olunmaları istenmişti. Eyalet askerlerinden görev mahallerine gitmeyenler olması ihtimaline karşı mutlaka yoklama yapılması, bunların timarlarının hiç bekletmeden başkasına verileceği ilan edilmişti. Hatta bununla yetinilmeyerek sancakların alaybeyleri ile askeri Vidin Kalesi'ne sevk etmekle görevli zabitanların da ihmalleri olması durumunda şiddetle cezalandırılacakları bildirilmişti.²⁷ Kaleye eyalet askerleri peyderpey gönderilirken bu arada Vidin muhafızı olan Mustafa Paşa'ya ise kale binasının sevk ve idaresi verilmişti.²⁸

1720 yılı başlarında imparatorluğun muhtelif yerlerinde mevcut kalelerin hendek kazma ve toprak nakli için yeniden eyalet askerine ihtiyaç duyulduğu belirtilmişti. Geçmişte kale tamirlerinde eyalet askerleri istihdam olduğundan bahisle Anadolu, Adana, Karaman ve Sivas eyaletlerinin askeri 1718 yılındaki seferden sonra başka bir göreve gitmedikleri, kendi hanelerinde oldukları, 1720 yılı için hâlen tamiri devam eden Azak, Vidin ve Niş kalelerinin tek milinin devletin önemli güvenlik meselelerinden birini teşkil ettiği hatırlatılmıştı. Bu minvalde daha 1719 yılının Aralık ayından itibaren mütemediyen ertesi yıl kalelerde yapılacak işler için eyaletlere peyderpey fermanlar gönderilmeye başlanmıştı. Nitekim hendek kazma ve toprak nakli için Anadolu ve Adana eyalet askerinin Niş Kalesi'ne, Sivas eyalet askerinin Azak Kalesi'ne, Karaman eyaleti züama ve timar askerinin ise Vidin Kalesi'ne gönderilmesi emredilmişti. Eyalet askerine bu kadar erken tarihte ferman gönderilmesinin nedeni onların şimdiden gerekli hazırlıklarını yapmalarını temin etmektir. Bahar geldiğinde hizmetin aksamaması için bunların evlerinden ve yurtlarından çıkarılarak ruz-ı Hızır'dan önce hizmet mahallerine varmaları elzem bir durumdu.²⁹ Benzer muhtevaya sahip fermanların 1720 yılı ilkbahar aylarında da gönderilmeye devam edildiği belgelerde görülmektedir. 1720 yılında Vidin Kalesi'ne Anadolu'dan Karaman eyaletine bağlı Konya, Aksaray, Kırşehir, Beyşehir, Kayseri, Niğde ve Akşehir sancakları züama ve timarları görevlendirilmişti. Her defasında olduğu gibi geride kalan veya görev mahalline gitmeyenlerin timarlarının başkalarına verileceği tehdidi tekrarlanmıştı.³⁰ Hatta Köstendil ve Tırhala sancaklarında mevcut züama ve timar erbabı önce Niş Kalesi'nin tamirâtı için görevlendirilmiş iken Vidin Kalesi'nin sınır hattında olması ve kalan kısımlarının ikmal için yardıma ihtiyaç duyulmasından ötürü söz konusu sancaklarda olan eyalet askerinin görev mahalli değiştirilerek Vidin Kalesi'ne sevk edilmişlerdi. Benzer bir görev değişikliği İskenderiye sancağında olan eyalet askeri için de gerçekleşmişti. İskenderiye sancağının züama ve timarının ilk önce Ülgün ve Bar kaleleri tamirine gitmeleri için ferman gönderilmişti. Ancak Ülgün ve Bar kalelerinde toprak nakli işi olmadığından burada olan züama ve timar erbabının ekserisi İskenderiye Sancağı kazalarında sakin olup evlerinde istirahat ettikleri ve kendi hâllerinde oldukları bilgisi ulaşmıştı. Buna ilave olarak Ülgün ve Bar kaleleri tamiri için hazineden bütçe de ayrılmadığı rapor edilmişti. Vidin

²⁷ BOA, A.DVNS. MHM. d, 127/338.

²⁸ BOA, A.DVNS. MHM. d, 127/339.

²⁹ BOA, A.DVNS. MHM. d, 129/162, 210.

³⁰ BOA, A.DVNS. MHM. d, 129/215-216, 240, 241.

Kalesi'nin tamiri ise stratejik durumundan dolayı çok mühim ve elzem olduğu ve toprak nakli ve hendek kazmak için ziyadesiyle eyalet askerine ihtiyaç duyulduğu ifade edilmişti. Bütün bu gerekçelere istinaden İskenderiye sancağının züama ve timar erbabının mümkün olan en kısa sürede evlerinden ve yerlerinden hareket ederek Vidin Kalesi'ne gitmeleri ve orada kale muhafızı Mehmed Paşa'nın emrinde istihdam edilmeleri istenmişti. Bu arada her zaman olduğu gibi eyalet askerinin yollarda kesinlikle bekleme yapmaması hususunda ikaz edilmişti.³¹

Gördüğümüz kadarıyla 1720 yılında Rumeli sancaklarından gönderilen züama ve timar erbabının görev yerine ulaştığı ancak Anadolu sancaklarından gidenlerin ise görev yerlerine gitmediği, bu nedenle kendilerinden bedellerinin tahsil yoluna gidildiği, yerlerine Vidin'den amele çalıştırıldığı anlaşılmaktadır. Zira yıllık çalışma mevsiminin sonuna doğru kale tamirinde görev yapan züama ve timar erbabından gelen arzda hendek kazma işinde, bina yapımı ve istihkamı hususunda geçen yıldan daha fazla hizmet yaptıklarını ve ruz-ı kasımdan birkaç gün önce ise memleketlerine dönüş izni talep etmişlerdi. Bu arza cevaben kale muhafızına gönderilen hükümde Rumeli eyaletinin züama ve timar erbabının öteden beri başta seferlerde olmak üzere sair hizmetlerde devlet için “*can ve başla*” çalışan sadakatı ile ön plana çıkan askerler olduğu vurgulanmıştı. 1720 yılında Vidin Kalesi tamirinde her birinin uyku ve rahatlarını terk ederek hiçbir fedâkarlıktan kaçınmadıkları belirtilmiş ve bundan dolayı aile ve memleketlerine ruz-ı kasımdan 20 gün önce dönmelerine izin verilmişti.³²

Vidin Kalesi tamirinde görevli olmakla birlikte özellikle Anadolu eyaletlerinin züama ve timar erbabı 1720 yılında çeşitli nedenlerle gelememişti. Devlet buna pratik çözüm olarak XVI. yüzyıldan itibaren malîyenin nakit sıkıntısını çözmek için uygulamaya konulan belirli hizmetlerin nakde çevrilmesi usulü olan bedel tahsili yoluna gitmişti. Hatta Osmanlı İmparatorluğu'nda XVII. yüzyıldan itibaren yerine getirilmeyen her türlü mükellefiyetin yaygın olarak bedeli alınmaya başlanmıştı. Bunlardan biri de seferlere katılmayan timar erbabından da “*bedel-i timar*” adıyla bedelinin alınmasıdır.³³ Örneğin 1672 yılında Maraş eyaletinde bulunan züama ve timar erbabının sefer mahallinin hayli uzak olmasının zorluk ve meşakkate sebep olacağı için önceki senede olduğu gibi bedelleri tahsil edilmişti.³⁴ Rakka tarafında iskân edilenlerin tekrar Maraş'a dönmelerine mani olmak için burada bulunan züama ve timar erbabı görevlendirilmiş ve bunun karşılığında bedel ödeyerek seferlerden muaf olmuşlardı.³⁵ Ancak bedel tahsilinin asker ihtiyacının elzem olduğu durumlarda iptal edildiği, bizzat züama ve timar erbabının sefere katılması istendiği de vakidir. Halep alaybeyine gönderilen hükümde eyalette olan

31 “Vidin Kal'ası'nın bakiyye-i ta'mîri ehemmi-i mehâm-m-ı lâzımı'l-ihimâm-dan olmağla toprak nakli ve hendek hafri için eyâlet askerinin ziyâde iktizâsı olmağla...”, BOA, A.DVNS. MHM. d, 129/262, 284.

32 “me'mûr oldukları hidemât-i aliyyede Devlet-i Aliyye'nin can ve başla bezl-i iktidâr eden muğber ve sadakât şî'âr askeri olup...”, BOA, A.DVNS. MHM. d, 129/340.

33 Feridun Emecen, “Bedel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1992, V, 301.

34 BOA, AE. SMMD. IV, 42/4763.

35 BOA, A.DVNS. MHM. d, 119/ 387-388.

züama ve timar erbabının bedellerinin kaldırıldığı ve eyalet askerinin yola çıkarak memur oldukları mahalde orduya dâhil olmaları istenmişti.³⁶

Benzer şekilde 1719 yılının Aralık ayından itibaren Karaman eyaletine bağlı sancakların Vidin Kalesi'nde hendek kazma ve toprak nakli ile görevlendirildiği ve bu nedenle şimdiden tedariklerini görüp ruz-ı Hızır'dan önce Vidin'de olmaları hususunda defalarca ferman gönderilmişti. Bütün bunlara rağmen Karaman eyaletine bağlı sancaklarda mevcut züama ve timar erbabı davarları ota başlamadıkça bir yere hareket edemeyeceklerini bildirdiğinden Vidin Kalesi'ndeki görevlerine zamanında ulaşamayacakları ortaya çıkmıştı. Nitekim ruz-ı Hızır'dan 30-40 gün geçtiği hâlde hâlâyola çıkamadıkları, kaldı ki bu tarihte çıkmış olsalar bile Vidin'e ulaşmaları 40-50 günden daha aşağı olamayacağı da aşikârdı. Neticede bu tarihten sonra Vidin'e gitmiş olsalar bile kalede çalışma mevsiminin sonu olan ruz-ı kasımaya kadar ancak bir ay kadar çalışma imkânları olacaktı ve bu sürede hizmete katkıları olmayacaktı. Bu şartlar altında Tuna Kaptanı Süleyman Paşa'nın emrinde olan 6 çekdiride mevcut esirlerin çalıştırılmasından başka Vidin'de başıboş amele de bol miktarda olduğundan, ücretleri bedel olarak tahsil olunacak meblağdan ödenerek istihdamı durumunda daha fazla iş yapılması mümkündü. Ayrıca böylelikle eyalet askeri sevkiyatının meşakkati yaşanmamış olacağı düşünülmüştü.³⁷ Nitekim Karaman eyaletinden Vidin Kalesi inşaatına gidemeyen eyalet askerinin kale hizmetinin affedilerek yerine bedellerinin tahsil edilmesi ve onların yerlerine çalışma mevsimi geçmeden amele tutulması ve kalede istihdamı kararlaştırılmıştı. Karaman eyaleti sancaklarında mevcut züama ve timardan bedel olarak her 1.000 akçe gelire karşılık üç kuruş bedelleri alınarak 21.779,5 kuruş tahsili öngörülmüştü. Bu arada züama ve timar erbabı yerine istihdam edilmek üzere Vidin'de bol miktarda amele olduğundan, bunlara ödenmek üzere bedeliye akçesinden 10.000 kuruş mübaşir ile gönderilmişti. Vidin muhafızı Mehmed Paşa'ya ve bina eminine gönderilen hükümde eyalet askeri yerine istihdam olunacak amelelerle ilgili yapılması gereken hususlar da belirtilmişti. Söz konusu amelenin çalıştıkları sürede her gün yoklama yapılması, mevcut olanların ücretlerinin bina emini tarafından nakden ödenmesi ve hizmet sonunda eyalet askeri yerine istihdam olunan amelelerin ödemesi ikmal edilip İstanbul'a bildirilmesi istenmişti.³⁸

1720 yılında da Karaman eyaleti züama ve timar erbabının Vidin Kalesi tamiri görevinden affedilerek yerine bedelleri tahsil olunacaktı. Bu tarihlerde Karaman eyaletine bağlı Konya (Paşa sancağı), Niğde, Kayseri, Kırşehir, Beyşehir, Aksaray ve Akşehir olmak üzere 7 sancak bulunmaktaydı.³⁹ Karaman valisi, kadısı ve tahsil memurlarına gönderilen hükümde söz konusu sancaklardan tahsil edilecek miktarlar çeribaşlıları, züama ve timar erbabı bir araya gelerek imkânlarına göre belirlenmişti. Buna göre Konya sancağından 4.907 kuruş, Niğde sancağından 4.907

³⁶ BOA, A.DVNS. MHM. d, 104/ 36.

³⁷ BOA, MAD. d, 5430/46-47; 9906/462-463.

³⁸ BOA, MAD. d, 5430/46-47; 9906/462-463.

³⁹ Orhan Kılıç, *18.Yüzyıl İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdarî Taksimatı*, (Elazığ: Ceren Matbaacılık, 1997), s. 52-53.

kuruş, Beyşehir sancağından 3.261,5 kuruş, Kayseri sancağından 3.261,5 kuruş, Kırşehir sancağından 2.402 kuruş, Akşehir sancağından 1.238 kuruş ve Aksaray sancağından 2.162 kuruş olmak üzere toplamda 22.139 kuruş bedel tahsil edilecekti. Tahsil edilen paralar karşılığında mutlaka senet alınacak, bunların aksine ödeme konusunda ihmali olanlar olursa kesinlikle taviz verilmemesi hususunda tembih edilmişti.⁴⁰

Karaman eyaleti geniş bir coğrafya olması hasebiyle kale hizmeti karşılığında bedel tahsili sırasında her şeyin yolunda gitmediği görülmektedir. Nitekim bazı tahsilat problemleri olduğunu Ürgüp kadısının arzında görmek mümkündür. Ürgüp kadısı özetle Karaman eyaleti askeri Vidin Kalesi tamiri için İstanbul'a geldiklerinde vakit darlığından dolayı hizmetleri karşılığında takdir edilen bedeli ödeme konusunda mutabık kaldıklarını, ancak bazı sancakların ahalisi su pınarlarının harabe olmasından dolayı hasılatı göre aralarında taksim yapılmasını ve böylelikle bir miktar ilave meblağın Niğde sancağı üzerine yüklemek istendiğini ifade etmişti. Bunun üzerine gerek Karaman valisine ve gerek Konya kadısına gönderilen hükümde Niğde sancağının züama ve timar erbabının 732.253 akçe geliri olup, her 1.000 akçeden 3 kuruşunun tahsil olunacağını, bunun üzerine ilave herhangi bir miktar talep edilemeyeceği ve ahaliye zulm edilmemesi gerektiği hatırlatılmıştı.⁴¹

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Vidin Kalesi tamiri için 1721 yılında sancaklardan eyalet askeri talebi olmazken 1722 yılı için ise öncelikle Anadolu'dan çok sayıda eyaletten asker talebi olduğu görülmektedir. İlk önce Anadolu, Karaman ve Adana eyaletlerinden züama ve timar erbabı ile diğer senelere göre daha fazla iş yapılması, kale tamiratının ikmal için gayret edilmesi istenmişti. Böylelikle kale tamiri hususunda 1722 yılı beklentileri ile ilgili genel çerçeve çizilmişti.⁴² Hemen akabinden Saruhan, Aydın, Menteşe, Hamid, Teke, Karahisar-ı sahib, Kastamonu, Hüdavendigar, Ankara, Kangırı, Karesi, Sultanönü, Bolu, Konya, Akşehir, Aksaray, Kırşehir, Kayseri, Niğde, Beyşehir, Adana, Alanya, İçil, Tarsus ve Sis sancaklarının aleybeylerine züama ve timar erbabının Vidin Kalesi'nin tamirinde istihdamı için fermanlar gönderilmişti. Burada dikkat çeken en önemli husus Anadolu'daki eyalet askerinin neredeyse tamamının Vidin Kalesi tamirine görevlendirilmesidir. Söz konusu fermanlarda öncelikle Vidin Kalesi'nin İslam nüfuz alanının sınırı olduğu, kalenin sağlam bir şekilde yeniden yapılması için inşaatının devletin mühim işlerinden olduğundan bahsedilmişti. Fermanın devamında serhat kalelerinin tamirinin tamamlanmasına kadar eyalet askerinin hizmette bulunmasının "*kavânin-i kadîm*"den olmasının yanı sıra timar erbabının devletin hatırlı askerinden olduğu ve 1721 yılında "*hâllerine merhameten*" evlerinde ve yurtlarında istirahat ettikleri ifade edilmişti. Bu yıl ise başta Anadolu ve Karaman eyaletlerinin sancakları züama ve timar erbabının tamamı Vidin Kalesi tamirinde, diğer bazı eyaletlerin askeri ise Niş, Hotin ve Azak kalelerinde görevlendirilmişlerdi. Eyalet askerinin ferman

⁴⁰ BOA, MAD. d, 9908/132.

⁴¹ BOA, MAD. d, 9908/221.

⁴² BOA, MAD. d, 5340/84.

mucebince hazırlıklarını yaparak ruz-ı Hızır'dan önce görev mahalleri olan Vidin'de olmaları hususunda özen göstermeleri, gelmeyenlerin veya firar edenlerin timarlarının bina hizmetlerinde yarar, genç, kılıç kullanabilen ve müstehak olanlara verileceği ilan edilmişti.⁴³

Anadolu'daki eyalet askerine benzer fermanlar mütemadiyen gönderilmiş ve her defasında önceki hususlar tekrar tekrar hatırlatılmış ve Vidin Kalesi'nin tamirinin bir an önce ikmal edilmesinin önemi vurgulanmıştı. Yine bahar mevsiminin yaklaşmakta olduğu, eyalet askerinin vaktinde hazırlıklarını yapması, bir neferinin dahi geride kalmaması, hizmetten af ümidi ile ağırdan almaktan kaçınılması gerektiği yapılan tenbihat arasında yer almaktadır. Bunlarla iktifa edilmeyip züama ve timar erbanının hazırlanması, evlerinden ve yurtlarından çıkarılması ve görev mahalline intikalleri alaybeylerinin uhdesinde olduğundan, şayet bunların noksanları olması durumunda alaybeyliklerin başkasına verilmekle birlikte ceza da tahakkuk ettirileceği tehdidi açıkça yer almaktadır.⁴⁴

1722 yılında Vidin Kalesi'nin ikmalı için Anadolu'dan çok sayıda eyalet askeri görevlendirilmesi devletin konuya büyük önem vermesinden kaynaklanan bir durumdu. Buna karşılık söz konusu askerlerin yollarda bekleme yaparak vakit kaybetmeleri devleti meşgul eden ayrı bir problem olmuştu. Nitekim daha önce gönderilen fermanlarda Anadolu, Karaman ve Adana eyaletlerinin askerinin Vidin Kalesi'nin kalan tamirini tamamlamak üzere 1722 yılında ruz-ı Hızır'dan önce hizmet mahallinde olmaları emredilmişti. Ancak bunlar Vidin'e doğru hareket etmesine rağmen yollarda özellikle Üsküdar-Edirne güzergâhında gereğinden fazla vakit geçirdikleri ve bekleme yaptıkları haber alınmıştı. Bu durumun kaledeki işlerin gecikmesine sebep olacağı açıktı. Bu nedenle ilk önce eyalet askerinin bulunduğu kazaların mütesellim, kethüdayeri, yeniçeri serdarı, cizyedar, havas, evkaf voyvodaları, subaşılardan ve vilayet âyanının iş erlerine tembihat yapılarak mahallerinde bekleme yapılmasına mani olunması konusunda emirler gönderilmişti. Eyalet askerlerinin yollarda beklemesine mani olmak için Dergâh-ı mualla gediklilerinden mübaşir tayin olunan Yusuf, Üsküdar'da bulunanları bekletmeyip hemen karşı tarafa geçirip Edirne istikametine göndermekle görevlendirilmişti. Edirne'de ise eyalet askerini Edirne bostancıbaşı ve bostancı ustalarının Vidin Kalesi'ne sevketmeleri istenmişti. Yani Üsküdar-Edirne arasında eyalet askerinin beklemesini önlemek için gerekli tedbirler mümkün olduğunca temin edilmeye çalışılmıştı.⁴⁵ Güzergâh olarak eyalet askerlerinden bazılarının Anadolu'dan gelip Üsküdar'dan İstanbul yakasına, bazılarının ise Gelibolu'ya geçtikleri ve sonra Edirne üzerinden Vidin'e ulaştıkları anlaşılmaktadır. Ancak tüm uyarılara rağmen eyalet askerinin bir kısmının zamanında Vidin'e varmadıkları, yollarda "ayak sürüyüp" kaza ve köylerde vakit geçirdikleri ve hatta ihmal ve tembellik içinde buldukları haberi

⁴³ "serhâdd-ı mensûre kıl'a ta'mîri hitâm-pezîr oluncaya dek eyâlet askerî hizmette bulunmak kavânin-i kadîm-i saltanat-ı seniyyeden idiğü...", Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Ali Emiri Ahmed III (BOA. AE. SAMD. III), 42/4102; BOA, A.DVNS. MHM. d, 130/240-241.

⁴⁴ BOA, A.DVNS. MHM. d, 130/271-272, 274; 130/303, 306.

⁴⁵ BOA, A.DVNS. MHM. d, 130/349.

alınmıştı. Hâlbuki ruz-ı Hızır'dan önce Vidin Kalesi'nde mevcut olmayanların başta aleybeyileri olmak üzere cezaya müstahak olacakları daha önce bildirilmişti. Bu nedenle İstanbul ve Gelibolu'dan Vidin'e kadar yol üzerinde bulunan kadılara emirler gönderilerek bekleme yapanlara Vidin Muhafızı İpşir Hüseyin Paşa tarafından gerekli cezanın verilmesi emredilmişti. Ceza olarak dirliklerini başka birine vermek en yaygın uygulama olduğu bilinmektedir.⁴⁶ Nitekim Vidin Kalesi tamirinde olması gereken bazı züama ve timar erbabının Çatalca ve havalisinde serseri gibi gezdikleri tespit edilmişti. Bunun üzerine bunları bekledikleri veya oyalandıkları mahalden çıkarıp derhâl Edirne bostancıbaşına teslim ederek bostancı ustaları maiyetinde görev yerlerine gönderilmeleri hususunda ihtimam gösterilmesi istenmişti.⁴⁷

Anadolu'dan Vidin Kalesi'ne görevlendirilen züama ve timar erbabının yol üzerindeki tüm kaza kadılarına gönderilen fermanlarla yollarda bekleme yapmalarının önüne geçilmeye çalışılmıştı. Bu hususta öncelikle Vidin'e gönderilen askerler uyarılmakta, akabinden her kazaya ayrı ayrı mübaşirler tayin edilerek kazaların âyan-ı vilayet ve zabıtalara tembih edilmekteydi. Söz konusu kazalar Silivri, Akçakızanlık, Plevne, Lofça, Hezargrad ve Alakilise'dir. İstanbul'dan gönderilen emirler mübaşirler vasıtasıyla kazalara ulaştığında âyan-ı vilayet ve zabıtalara huzurunda okunduğunda hepsi "*sem'an ve ta'aten(baş üstüne, emredersiniz)*" diye söz vererek mahallerinde geçen askerleri bekletmeyeceklerine dair söz alınmaktaydı.⁴⁸

1722 yılı Haziran ayında Vidin Muhafızı İpşir Hüseyin Paşa'ya kale tamirinin ikmal edilmesinin ehemmiyeti ihtiva eden yeni bir ferman daha gönderilmişti. Söz konusu fermanla Vidin Kalesi'nin sağlamlık yönüyle Belgrad Kalesi sağlamlığında bir müstahkem bina yapılması için bu sene dört taraftaki duvarlarının tekmlinin mühim olduğu, malzeme, amele ve eyalet askeri temininde kusur olmadığı ve bu nedenle mümkün merteye kalenin tamamlanması için gayret sarfedilmesinin önemi izah edilmişti. Bunlara ilave olarak gerek eyalet askeri ve Vidin Kalesi muhafazasında olan yeniçeri, topçu, cebeci ve yerli neferlerle hep birlikte kale inşaatının sağlam bir şekilde ikmalinde yardımcı olmaları istenmişti.⁴⁹

Devletin hassasiyetle takibi sonucu olmalıdır ki Anadolu, Karaman ve Adana'dan gelen eyalet askeri 1722 yılı ruz-ı Hızır'dan itibaren Ruz-ı Kasım'a kadar Vidin Kalesi'nde hendek kazma ve toprak naklinde istihdam edilmişti. Vidin Muhafızı İpşir Hüseyin Paşa, kalede istihdam olunan züama ve timar erbabının devlete birer miktar akçe vererek ruz-ı kasımdan 50-55 gün önce vilayetlerine dönmeleri için izin talebinde bulunmuştu. Paşa'nın bu talebi üzerine züama ve timar erbabının devletin muteber askerlerinden olduğu, seferlerde vesair memur oldukları görevlerde can ü gönülden çalıştıkları, hâlihazırda memur oldukları kale tamiri hizmetinde ruz-ı Hızır'dan önce vilayetlerinden ayrılarak bu kadar müddet evlat

⁴⁶ BOA, A.DVNS. MHM. d, 130/355-356.

⁴⁷ BOA. A.DVNS. MHM. d, 130/389.

⁴⁸ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi İbnülemin Dahiliye (BOA. İE. DH.), 35/3060.

⁴⁹ BOA. A.DVNS. MHM. d, 130/391.

ve ailelerinden uzakta Vidin Kalesi'ne giderek ve arkalarıyla (sırtlarında) toprak çektikleri, bu kadar zaman vatan için her türlü zorluklara katlanarak “*taş yasdānup toprak dōşenüp*” (taşı yasdık toprağı dōšek edip) uyku ve rahattan uzak, vatanlarına hasret şekilde çalıştıkları belirtilmişti.⁵⁰

Vidin Kalesi tamirinde eyalet askerinin istihdamında olduğu gibi bunun dışında da Osmanlı askerî teşkilatı mensuplarının (kapıkulu-eyalet askeri) bilhassa seferlerde ve kale kuşatmalarında da memleket için yaptıkları fedakârlıkları anlatmak için kimi zaman “*taş yasdānup toprak dōşenip*” deyimini kullanıldığı görülmektedir. Hatta bu durum askerlik mesleğinin zorluklarını ifade için kullanıldığı da söylenebilir. Nitekim Vidin Kalesi tamirinde bu deyim ile kastedilen eyalet askerinin zor şartlar altında “*taşın yasdık ve toprağın dōšek*” olarak kullanılmasıdır.⁵¹ Gerçi bu deyim sadece tarihi belgelerde ve olaylarda değil edebî metinlerde de kullanımı mevcuttur. Her iki durumda anlamı “perişan olmak, hor hakir görülmek, zelil olmak”,⁵² “muhtaç, aciz, çaresiz, mâtem, üzüntü” anlamına gelmektedir. Nitekim insan bazı olaylar ve şartlar karşısında çaresiz, aciz, evsiz ve barksız kalarak kendisine taşı yastık ve toprağı dōšek yapmak zorunda kalır. İşte insanın bu gibi hâllere düşmesi “taş yasdānmak, toprak dōşenmek” deyimini ile ifadesini bulmuştur.⁵³ Savaşlar tarih boyunca çoğu zaman zor şartlar altında fedakârca yapılan bir mücadeledir. Nitekim bu deyim XVI. yüzyıl ortalarından itibaren tarihî belge ve kaynaklarda kullanıldığını görmek mümkündür. Mesela Rüstem Paşa'ya (ö. 1561) 1555 yılında yeniçerilerin gönderdikleri mektuplarda yeniçeri ağasının yeniçerilere kötü muamelede bulunduğu, yaptıkları zulümden bunaldıkları, suçlu olanların geçmişte Rumeli'ye gönderildiği ancak şimdilerde ise Erzurum'a gönderilerek Kızılbaşlara katılımlarını kolaylaştırdıklarını ifade etmişlerdir. Hâlbuki yeniçeri askeri öteden beri büyük fedakârlıklara katlanarak memlekete hizmet ettikleri ve ağanın yaptığı zulmü hak etmediklerini Rüstem Paşa'ya bildirmişlerdi.⁵⁴ Benzer şekilde Girit kuşatmasında görevli askerler için de aynı anlama gelen ifadenin kullanıldığı görülür. Padişah uzun süre muhasarada bulunan askere gönderdiği hatt-ı hümayunda bir taraftan zor şartlar altında mücadele eden askerinin motivasyonunu arttırmak diğer taraftan çektikleri sıkıntıların farkında olduğunu işaret için “taş yasdānmak” ve “toprak dōşenmek” tabirini kullanmaktadır.⁵⁵ Hakeza Karlofça Antlaşması'nı

50 “bu kadar müddetten berü taş yasdānup toprak dōşenüp hâb ve rahattan dūr ve vatan ve meskenlerinden mehcūr olup...”, BOA, A.DVNS. MHM. d, 130/429-430.

51 Ayşe Yıldız, “Klasik Türk Şiirinde “Taş Yasdanmak” Deyiminden Hz. Yakup'un Beytel'ine”, *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan Özel Sayısı, Yıl 4 (Aralık 2018), s. 250.

52 Bünyamin Ayçiçeği, “Bağdat'lı Rûhî'nin (ö.1014/1605-1606) Gazellerinde Deyimler”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 38(İstanbul 2018), s. 195.

53 Ozan Yılmaz, “Gelenekten Deyişe” Klasik Türk ve Fars Edebiyatlarının Ortak İfade Biçimlerinden “Başa Toprak Saçmak”, *TÜRÜK, Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 2,(2013), s. 345.

54 “Bunca kulların var ki kimi atan ve deden kuludur. Ol zamandan berü taş yasdānup toprak dōşenüp hizmette dururlar.”, İ.Hakkı Uzunçarşılı, “Şehzade Mustafa'nın Ölümünde Medhali Olan Vezir-i âzam Rüstem Paşa'nın İkinci Sadaretinde Yeniçerilerin Ağalarından Şikâyeti Havi Kanunî Sultan Süleyman ile Rüstem Paşa'ya Pek Ağır Mektupları”, *Bellekten*, XXXI/122(Nisan 1967), s. 197.

55 “Dîn ü devletim uğruna taş yasdānup toprak dōşenen gâzî ve mücâhid kullarım...”, Bk. Göger, “Taş Yasdanup Toprak Dōşenenler”, s. 51-52.

müteakip Anadolu'da dirlik sahiplerini tespit için yapılan yoklama sırasında timar askerinin seferlerde çok zahmetler çeken gruplardan biri olduğunu ifade için kullanılmıştır. Bunun için “*uğur-ı dîn ü devlette yara bere çekmiş taş yasadanup toprak döşenmiş, sahîhül-esâmî dört bin iki yüz elli dört nefer sâkin oldukları...*” şeklinde hem dirlik sahibi hem de yoklama defterinde ismi olan ve devlet için fedakârlıklar yaparak dirlik sahibi olan asker mensupları kastedilmiştir.⁵⁶

Nihayet Vidin Kalesi inşaatını ikmal için 1722 yılında yukarıdaki örneklere benzer şekilde eyalet askeri uzun süre imkânsızlıklar içinde rahatlarını ve uykularını terk ederek âdeta taşı yastık toprağı döşek ederek zor şartlarda çalışmışlardır. İşte bu yoğun çalışmalarına karşılık birkaç gün önce memleketlerine gidebilmek için izin istediklerinde kendilerinden “*izin ve ruhsat zımında*” akçe almanın münasib olmadığı, yine gelecek sene ruz-ı Hızır'da Vidin'e gelip hizmete başlamak şartıyla hâllerine merhameten verecekleri akçenin affedileceği ifade edilmişti. Söz konusu askere ruz-ı kasımdan 31 gün önce alaybeyleri ile birlikte memleketlerine dönmelerine izin verilmişti. Bu arada her kim olursa olsun eyalet askerinden kesinlikle bir akçe dahi alınmaması konusunda tenbihat yapılmıştı.⁵⁷ Vidin Muhafızı İpşir Hüseyin Paşa'dan 1722 yılında eyalet askerinin Vidin Kalesi'nde yaptıkları işlerin miktarı, toprak doldurdukları alan ve çalışma süreleri hakkında sıhhatli bir şekilde rapor hazırlanarak İstanbul'a gönderilmesi istenmiş ve bundan da devletin işi sıkı takip ettiği anlaşılmaktadır.⁵⁸

Öteden beri eyalet askeri kale tamirinde istihdam olunduğu gibi 1723 yılında da Rumeli ve Anadolu eyalet askerleri Niş, Vidin ve Azak kalelerinin tamiri için görevlendirilmişti. Bu minvalde Anadolu eyaletine bağlı sancakların züama ve timar erbabının ilkbaharda hareket ederek ruz-ı Hızır'dan önce Vidin Kalesi'nin kalan kısımlarının inşa ve tamirini ikmal için görevlendirildikleri bildirilmişti. Ancak masraflarının hayli fazla olması yanında çeşitli zahmete sebebiyet vereceği, zeamet ve timarlarının bozulup perişan olacağı aşikâr olduğundan yerlerine ücret ile amelle tutulmak için 1720 senesinde olduğu gibi affedilmeleri karşılığında bedellerini vermelerinin daha uygun olacağı düşünülmüştü. Bu arada kendileri de yerlerinde ve yurtlarında kalarak zeamet ve timarlarının imarı ile meşgul olacaklardı. Eyalet askeri hizmetten muaf olduğu takdirde 1000 akçe karşılığında 2 kuruş bedel ödemekteydi. Bu doğrultuda Anadolu askerinin zeamet ve timar mutasarrıflarının kayıtları incelendiğinde gönüllü, mütekaid ve sıbyan hariç sefer mükellefiyeti olan züama ve timar erbabının geliri 28.126.047 akçe olduğu ve buna karşılık 56.252,5 kuruş bedel ödemeleri gerektiği bildirilmişti. Ancak Anadolu eyaleti askeri vaki olan bütün seferlerde güzel hizmetler yaptıkları ve devletin hatırlı askerinden olduğundan tahakkuk eden bedelin 6.252,5 kuruşu tenzil edilerek 50.000 kuruş ödemeleri uygun görülmüştü. Söz konusu 50.000 kuruşun kimseyi zulm ve himaye etmeden adaletli bir şekilde ve ahalinin gelirini dikkate alarak paylaşılması ve

⁵⁶ Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, s. 703.

⁵⁷ BOA, A.DVNS. MHM. d, 130/429-430.

⁵⁸ BOA, A.DVNS. MHM. d, 130/432.

tahsil edilmesi, züama ve timar erbabından bundan başka ilave hiçbir ücret talep etmemeleri hususunda tembihat yapılmıştı.⁵⁹

Benzer şekilde Karaman eyaletine bağlı Konya, Kayseri, Niğde, Akşehir, Beyşehir, Aksaray ve Kırşehir sancaklardaki mevcut züama ve timar erbabının Vidin'de istihdamı 1723 yılında benzer gerekçelerle affedilmiş ve karşılığında daha önce olduğu gibi bedel ödemeleri kararlaştırılmıştı. Söz konusu sancaklarda mevcut sabi, mütekaid ve gönüllüler hariç sefer mükellefiyeti olan züama ve timar erbabının 6.686.219 akçe geliri olup ve her 1.000 akçe gelire karşılık 3 kuruştan 20.058 kuruş bedel ödemeleri gerekiyordu. Bu meblağdan herhangi bir tenzil yapılmamıştı. Yine ahalinin gelirine göre paylaştırılması ve kimseyi zulüm ve himaye etmeden tahsil edilmesi ve ilave herhangi bir ücret istenmemesi hususunda titizlik gösterilmesi istenmişti.⁶⁰ Vidin Kalesi'nde ifa edecekleri hizmetlerinin affı karşılığında Adana eyaletine bağlı İçil, Trablus, Sis ve Alaiye sancaklarında sabi, mütekaid ve gediklilerden başka sefere mükellef zeamet ve timar sahiplerinin 5.164.307 akçe gelirleri olduğu ve yine her 1.000 akçeye karşılık 3 kuruştan 15.492 kuruş bedel ödeyecekleri belirtilmişti.⁶¹

Vidin Kalesi tamiri için görevlendirilen eyalet askerinden görev yerlerine gitmeyenlerin fermanlarda hatırlatılan yaptırımların uygulandığı, zeamet ve timarlarının başkasına verildiği çok sayıda belgede görülmektedir. Bunlardan biri Vidin Kalesi inşaatı esnasında yoklamada bulunmayanların timarlarının başkasına verilmesi ile cezalandırılması hadisesidir. Nitekim 1719 yılında Silistre sancağında Prevadi nahiyesinde 8.356 akçe timara mutasarrıf olan Ahmed, bir taraftan timarı ile ilgilenmeyip üç dört seneden beri sahipsiz kalması diğer taraftan Vidin Kalesi tamiri hizmetine gitmediğinden söz konusu timarın Hüseyin oğlu Ahmed'e tevcih edilmesi emredilmişti.⁶² Yine İçil sancağının Gülnar nahiyesi Barani köyü ve gayrisinde 12.000 akçe timara mutasarrıf olan Ömer'in bu sene memur olduğu Vidin Kalesi tamirine gitmediği ve hizmette bayrağı altında mevcut bulunmadığından timarının oğluna verilmeyip Seyyid İbrahim'e tevcih edilmişti.⁶³ Hamid sancağında Keçiborlu'ya tabi Karagözöyüğü köyü ve civarında, Keçiborlu ve Eğirdir nahiyesinde Kulsarı köylerinin tamamında 50.000 akçe timara mutasarrıf olan Hasan oğlu Abdullah memur olduğu Vidin Kalesi tamirine gelmediği ve bu nedenle timarı mülazımlardan Mehmed'e verilmişti.⁶⁴ Kimi zaman görevlilerin ihmali veya mal hırsı dolayısıyla Vidin Kalesi'nde hizmette buldukları hâlde timarlarının ellerinden alınmaya çalışıldığı görülmektedir. Nitekim Hüdavendigâr sancağı Sivrihisar nahiyesinin Teküdar köyünde 7.000 akçe timara mutasarrıf olan Ahmed, Vidin Kalesi tamiri ve sair hizmetlerde mevcut olduğu ve timarına müdahale gerekmediği hâlde eski miralay Osman'ın mal hırsından dolayı zaim Mahmud'a sepet

⁵⁹ BOA, A.DVNS. MHM. d, 131/71.

⁶⁰ BOA, A.DVNS. MHM. d, 131/72.

⁶¹ BOA, A.DVNS. MHM. d, 131/72.

⁶² BOA, AE. SAMD. III, 4/268.

⁶³ BOA, AE. SAMD. III, 205/19819.

⁶⁴ BOA, AE. SAMD. III, 181/17610.

timarı olmak üzere Mustafa oğlu Ali'ye tevcih olunması, haksızlık ve zulmedilmesi nedeniyle timarın yeniden ilk sahibi üzerine iade edilmişti.⁶⁵

Sonuç

Eyalet askeri, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren gerek fetihlerde ve gerek zirai üretimde mühim rol oynamıştı. Devlet merkezi hazineden masraf yapmadan çok büyük bir orduyu daima savaşa hazır olarak tutabiliyordu. XVI. yüzyılda Osmanlı vilayet sistemi teşekkül ettirilirken de timar sistemi göz önünde bulundurulmuş ve devletin topraklarının büyük kısmının bu sistem içinde kalmasına özen gösterilmişti. Bu sistem XVI. yüzyıl sonlarına kadar gayet mükemmel bir şekilde işlemişti. Ancak gerek iç bozulma ve gerek fetihlerin yavaşlaması ile timar sistemi eski özelliğini kaybetmeye başlamış, savaflara katılan eyalet kuvvetlerinin sayısı giderek azalmış, sadece savaş zamanı istihdam edilen paralı askerler ile kapıkulu askerlerinin ise sayısı artmıştı. Bu durum aslında dünyada ortaya çıkan ekonomik durum ve devletin nakit paraya olan ihtiyacı ile de alakalıdır. Devlet uzak noktalardan süvari birliklerinin sevkıyatı yerine daha ucuza mal olacak paralı asker tedariki yoluna gitmiş ve savaşa katılmayan timarlı sipahiden ise bedelini tahsil etmeye başlamıştı.

İşte bu sebeplerle eyaletlerdeki askerler daha çok geri hizmet denilen yol açma, köprü yapma, kale muhafızlığı, kale tamirâtı, toprak çekme, hendek kazma gibi işlerde istihdam edilmeye başlanmıştır. Pasarofça Antlaşması ile önemli toprak kayıplarına uğrayan Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'da Vidin ve Niş yeni serhat kaleleri hâline gelmiştir. Bunun üzerine Vidin ve Niş kalelerinin tahkim edilmesi gündeme gelmiştir. Bu minvalde Vidin Kalesi 1719-1723 yılları arasında çok büyük bir tamirat ve inşaata konu olmuş, kale âdeta yeniden yapılmış, Osmanlı serhaddinin en güçlü kalelerinden biri hâline gelmiştir. Bu tamirat sırasında Rumeli ve Anadolu'daki eyalet askeri toprak nakli ve hendek kazma işinde istihdam edilmiştir. 1719 yılında Rumeli ve Anadolu askeri Vidin Kalesi tamirinde yer alırken 1721 yılında sadece Rumeli askeri görev mahalline ulaşmıştır. Anadolu askeri görev mahalline gitmemesi veya büyük kısmının geç kalması üzerine bedelleri tahsil edilerek onların yerine Vidin'den ücretli amele istihdam yoluna gidilmiştir. 1721 yılında Vidin Kalesi tamiratı için eyalet askeri istihdam edilmezken 1722 yılında ise Anadolu'nun birçok eyaletinden züama ve timar erbabı kale tamiratı için görevlendirilmiştir. Anadolu'nun hemen her tarafından eyalet askeri talep edildiği, bunların çok defa yollarda bekleme yaptığı ve işin gecikmesine sebep olduğu belgelere yansımıştır. Bu nedenle devlet sürekli bunları takip etmek durumunda kalmıştır. En nihayetinde 1722 yılında çok kalabalık eyalet askeri istihdamı sözkonusu olmuştur. 1723 yılında ise Vidin Kalesi'nin uzak olması ve masraflı olacağı hesap edilerek bedelleri tahsil edilmiştir.

⁶⁵ BOA, AE. SAMD. III, 10/934.

Vidin Kalesi tamirâtı için görevlendirilen züama ve timar erbabından yapılan yoklama sonucunda hizmet mahalline gitmeyenlerin tespiti durumunda dirlikleri ellerinden alınmış ve başkasına verilmiştir.

EXPENDET ABSTRACT

The Ottoman Empire suffered great territorial losses in the long war with the Holy League states between 1683-1699. In the early XVIII century, it organized a series of campaigns in order to regain the lost territories. Among these campaigns, the Pruth campaign in 1711 and the Peloponnese campaign in 1715 were successful. However, in 1716, Damad Ali Pasha's campaign against the Habsburgs resulted in a major defeat of the Ottoman armies at Petrovaradin. In addition to the defeat, the Ottomans lost the Fortress of Temesvar. In 1717, Belgrade was lost and the Ottoman Empire was forced to retreat further.

Against the Habsburgs in the Balkans, the Ottomans repaired the castles of Niš and Vidin at great expense and increased the number of ammunition and soldiers in the castle. Vidin Castle played an important role in ensuring the security of military and commercial ships on the Danube and preventing bandit attacks from Wallachia. On the other hand, ships coming from the Black Sea could only reach Vidin, where they would transfer their cargo to smaller tonnage ships. Because only small ships could pass through the whirlpools in the Demirkapılar (Iron Gates) region, which started after Vidin. Situated at such a strategic point, Vidin became a target for the Ottomans from the very beginning. After being conquered by the Ottomans, it remained as a sanjak for a long time. With the Ottoman conquest of Central Europe, it served as a logistic base. After the Treaty of Passarowitz, it became a border city with the Habsburgs.

After becoming a frontier city of the Ottoman Empire, Vidin Castle was modernized and rebuilt according to the needs of the time between 1719-1723. During this construction, the employment of manpower, the supply of ammunition, the supply of wagons and ships for transportation were very important. Craftsmen were recruited from Rumelia and the Aegean islands for specialized works in castle construction. In the meantime, one of the most important jobs was trench digging and soil transportation. In the construction of the Vidin Castle, these works were carried out by the provincial soldiers themselves or sometimes they were paid and hired as laborers. The origins of the Ottoman provincial military, the sipahi with fiefs (timariots) are a continuation of the Anatolian Seljuk state. Basically, the land belonged to the state and its use consisted of giving it to the sipahi in exchange for training mounted soldiers. Thanks to this system, the state could keep hundreds of thousands of soldiers ready for war without spending money from the central treasury.

Timariots were established during the reign of Murad I and took its most perfect form in the XVI century. They constituted the main battle forces of the state. The lands of the empire did not remain empty. New conquests meant new fief soldiers. However, towards the end of the XVI century, the deterioration that started in all institutions of the state also affected the provincial soldiers. The provincial military became not a fighting force, but back service troops. They started to be employed

mostly in bridge repair, castle construction, logistics and road building. In many cases, they even began not to go to war because it was too costly to go to war. In the XVII century, the participation of provincial soldiers in warfare declined further.

Accordingly, Anatolian and Rumeli provincial soldiers were assigned to the repair of Vidin Castle between 1719-1723. The provincial soldiers were to work in the construction of the castle during the summer months for 120 days a year. At the end of the work, they were to return to their hometowns. In 1719, zeamet and fief holders of the regiments of Constendil, Tarhala, Ohrid, Alexandria, Skopje, Viçitrina, Dukagjini, Prizren, Silistra, Cirmen, Nicopolis, Vize and Kırkilise were assigned to the repair and construction of Vidin Castle. They were engaged in trench digging and soil transportation in the castle of Vidin. In 1720, more provincial soldiers were requested from Anatolia. Konya, Aksaray, Kırşehir, Beyşehir, Kayseri, Niğde and Akşehir sanjaks of Karaman province were assigned from Anatolia. The provincial troops of the sanjaks of Constendil and Tarhala were first assigned to the Fortress of Niş and then sent to the Castle of Vidin.

In 1720, the soldiers of the Rumelian province went to work in the Castle of Vidin, while the Anatolian soldiers did not. The soldiers from Rumelia had completed their work for 120 days and requested permission to return to their hometowns. As the Anatolian soldiers did not go to their duty stations, it was brought to the agenda to hire laborers from Vidin by collecting their salaries from them. In the Ottoman Empire, the prices had increased in XVII century due to the need for cash. The soldiers from the sanjaks of the province of Karaman were paid.

In 1721, no provincial soldiers were requested from Anatolia and Rumelia, while in 1722 soldiers were requested from all provinces and sanjaks of Anatolia. For this purpose, edicts were sent to Saruhan, Aydın, Menteşe, Hamid, Teke, Karahisar-ı sahib, Kastamonu, Hüdavendigâr, Ankara, Kangırı, Karesi, Sultanönü, Bolu, Konya, Akşehir, Aksaray, Kırşehir, Kayseri, Niğde, Beyşehir, Adana, Alanya, İçili, Tarsus and Sis sanjaks for the employment of züama and fief holders in the repair of Vidin Castle. The main objective here was to finish the Castle of Vidin as soon as possible. However, in 1722, some of the Anatolian troops did not reach Vidin on time and lingered on the roads and in some places. Upon this, the kadıs on the road were warned and asked to prevent the Anatolian troops from waiting. In 1723, Rumeli and Anatolian provincial soldiers were assigned to repair the fortresses of Niş, Vidin and Azov. However, the provincial soldiers assigned to the Vidin Castle were again charged for their expenses on the grounds that their costs would be too high. In addition, the lands of the fief holders who did not show up for duty were taken away from them.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı(BOA)

Bâb-1 Âsafî Divân-ı Hümâyûn Sicillâtı Mühimme Defterleri (A.DVNS. MHM.d.), 104, 111, 112, 119, 127,129, 130, 131.

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d.), 5340, 9906, 9908.

Ali Emiri Mehmed IV (AE. SMMD. IV), 62/7267; 42/4763.

Ali Emiri Ahmed III (AE. SAMD. III), 4/268; 10/934; 42/4102; 181/17610; 205/19819.
İbnülemin Dahiliye (İE. DH.), 35/3060.

Araştırma ve İnceleme Eserleri

- Acun, Fatma: "Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Timar Sistemi ve Uygulaması", *Türkler*, 9, Ed. Hasan Celal Güzel vd., Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 899-908.
- Akdağ, Mustafa: "Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, IV/6-7(1966), s. 201-247.
- Aksu Kılıç, Leyla: *Tarihi Süreç İçinde Timar Sistemi: Ordu Yöresi (1455-1839)*, (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Ayçiçeği, Bünyamin, "Bağdat'lı Rûhî'nin (ö.1014/1605-1606) Gazellerinde Deyimler", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 38(2018), s. 163-202.
- Barkan, Ömer Lütfi: "Timar", *İslam Ansiklopedisi (MEB)*, 1979, XII/1, 2.bs., s. 286-333.
- Doğan, Mehmet: "IV. Murad Zamanında Timar Sisteminde Reform ve İhya Çabaları", *Mavi Atlas*, 9(2021), s. 198-2014.
- Emecen, Feridun M.: "Bedel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1992, V, s. 301.
- Göger, Veysel: "Taş Yasdanup Toprak Döşenenler: Kandiye Kuşatması Örneğinde Osmanlı Askerlerinin Metristeki Mücadele ve Yaşamı (1667-1669)", *Osmanlı Araştırmaları*, 52(2018), s. 41-78.
- İnalçık, Halil: "Osmanlı Timar Rejimi ve Sipahi Ordusu", *Türk Kültürü*, 118 (Ağustos 1972), s. 139-146.
- : "Timar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2012, XLI, s. 168-173.
- Kılıç, Orhan: *18.Yüzyıl İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdarî Taksimatı*, Elazığ: Ceren Matbaacılık, 1997.
- Köprülü, M. Fuad: *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1981.
- Murphey, Rhoads: *Osmanlı'da Ordu ve Savaş (1500-1700)*, çev. M. Tanju Akad, İstanbul: Homer Kitabevi, 2007.
- Özcan, Abdülkadir: "Osmanlı Askerî Teşkilatı", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul: IRCICA, 1994, I, s. 337-374.
- : "Osmanlı Devleti'nin Askerî Yapısı", *Genel Türk Tarihi*, 6, Ed. Hasan Celal Güzel-Ali Birinci, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 249-273.
- : "Osmanlı Devleti'nin Askerî Yapısı", *Türkler*, Ed. Hasan Celal Güzel vd., Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, X, s. 107-121.
- Özkaya, Yücel: "XVIII. Yüzyılın Sonlarında Timar ve Zeametlerin Düzeni Konusunda Alınan Tedbirler ve Sonuçları", *Tarih Dergisi*, 32 (1979), s. 219-254.
- Punar, Bünyamin: *Askerî Dönüşüm Çağında Osmanlı Timar Sistemi (1645-1739)*, (Doktora Tezi), İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2024.
- Purde, Kadir: *Uyvar Seferinin Lojistiği: İaşe, İkmal ve Finans (1663-64)*, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023.
- Râşid Mehmed Efendi: *Târîh-i Râşid (1115-1134/1703-1722)*, II, haz. Abdülkadir Özcan vd., İstanbul: Klasik Yayınları, 2013.
- Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa: *Nusretnâme, İnceleme-Metin (1106-1133/1695-1721)*, haz. Mehmet Topal, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2018.
- Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi*, haz. Midhat Sertoğlu, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1992.

- Uzunçarşılı: İsmail Hakkı *Osmanlı Tarihi*, I, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988.
- : *Osmanlı Tarihi*, V, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988.
- : “Şehzade Mustafa'nın Ölümünde Medhali Olan Vezir-i âzam Rüstem Paşa'nın İkinci Sadaretinde Yeniçerilerin Ağalarından Şikâyeti Havi Kanunî Sultan Süleyman ile Rüstem Paşa'ya Pek Ağır Mektupları”, *Belleten*, XXXI/122 (Nisan 1967), s. 191-200.
- Üçel-Aybet, Gülgün: *Avrupalı Seyyahların Gözüyle Osmanlı Ordusu (1530-1699)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Yıldız, Ayşe, “Klasik Türk Şiirinde “Taş Yasdanmak” Deyiminden Hz. Yakup'un Beytel'ine”, *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan Özel Sayısı, Yıl 4(Aralık 2018), s. 244-263.
- Yılmaz, Ozan, “Gelenekten Deyişe” Klasik Türk ve Fars Edebiyatlarının Ortak İfade Biçimlerinden “Başa Toprak Saçmak”, *TÜRÜK, Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 2,(2013), s. 336-350.
- Yüksel, Hülya, *86 Numaralı Mühimme Defteri (Transkripsiyon-Özet ve Değerlendirme)*, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.©